

יולי, 2014

שם התזה: מאפייני תפקוד הניהולי וההשתתפות בפנאי של מתבגרים עם וללא ליקויי למידה.

מאת: נטע גמרמן, בהנחיית פרופ' שרה רוזנבלום.

תקציר

בשנים האחרונות שכיחות האבחנה של ליקויי למידה נמצאת במגמת עליה ועומדת כיום על כ-10-15% מהאוכלוסייה. ליקויי למידה עשויים להופיע בכל שלב לאורך מעגל החיים ולהשפיע על אופן התפקוד של האדם במגוון תחומי החיים, כגון פעילויות היום יום, לימודים, עבודה ופנאי. ההתערבות במקצוע הריפוי בעיסוק נעשית לאורך מעגל החיים והינה ממוקדת עיסוק. מטרתה היא השתלבותו של האדם בצורה האופטימלית במארג החיים. מודל אדם-סביבה-עיסוק (PEO) (Law et al, 1996) הינו מודל המתאר את היישום הקליני והתיאורטי של האינטראקציה בין האדם לעיסוקיו בסביבה ומנחה את החשיבה הקלינית של מרפאים בעיסוק.

ארגון הבריאות העולמי (World Health Organization (WHO) הכיר בכך שבריאות יכולה להיות מושפעת מאי-יכולת לבצע פעילויות ולהשתתף במצבי חיים, כמו גם מבעיות במבני ובתפקודי גוף (World Health Organization [WHO], 2001). הארגון פיתח ופרסם את הסיווג הבינלאומי לתפקוד, מוגבלות ובריאות (ICF) International Classification of Functioning Disability and Health, שמטרתו לתאר את מערכת יחסי הגומלין בין המושגים תפקוד, מוגבלות ובריאות, בהתייחס לעולם הבריאות והרווחה. מודל ה-ICF, בשילוב מודל אדם-סביבה-עיסוק היוו את המסגרת התיאורטית של מחקר זה. מקורות אלו בוחנים את ההשלכות של ליקויים במבני ותפקודי גוף, כמו תפקודים ניהוליים, המאפיינים מצב גופני כגון ליקוי למידה, על מעורבות והשתתפות במארג החיים ובתוך כך בפעילויות פנאי.

תפקודים ניהוליים (EF) הינם תפקודים הנחוצים לביצוע מטלות מורכבות או לא שגרתיות ונעשה בהם שמוש במגוון עיסוקים בחיי היום יום. מחקרים ניסו לעמוד על טיב הקשר בין EF לבין ליקויי למידה, אך הדעות בנושא חלוקות.

העיסוק בפנאי מהווה כ-40% מזמנם של מתבגרים והוא מרכיב מרכזי בחיי היום יום שלהם, כמו גם פעילויות חברתיות שונות. מידע על העדפות הפנאי של מתבגרים יכול לסייע בנייתו משאבים כלכליים וחברתיים. אנשים עם ליקויי למידה עשויים לחוות קשיים בתחום החברתי ובבואם להשתתף בפעילויות פנאי. למרות החשיבות הרבה של העיסוק בפנאי בקרב מתבגרים, ככל הידוע, טרם נאסף מידע עדכני לגבי דפוסי הפנאי בקרב מתבגרים בישראל בכלל ומתבגרים המתמודדים עם ליקויי למידה בפרט. כמו כן, טרם נחקר האם יש קשר בין רמת השליטה ב-EF לבין מאפייני ההשתתפות בפעילויות פנאי בקרב מתבגרים עם ליקויי למידה.

מטרות המחקר: לבחון האם קיימים הבדלים מובהקים בין מתבגרים עם וללא ליקויי למידה ברמת השליטה ב-EF ובמאפייני ההשתתפות בפנאי וכן האם קיימים קשרים מובהקים בין רמת השליטה ב-EF לבין מאפייני ההשתתפות בפנאי בקרב כל אחת מהקבוצות (עם וללא ליקויי למידה).

השערות המחקר:

1. ימצאו הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות המחקר (מתבגרים עם וללא ליקויי למידה) בציון הכללי של EF ובציוני הסולמות הקליניים, כפי שימדדו על ידי השאלונים Behavior Rating Inventory of Executive Function (BRIEF; Gioia, Isquith, Guy, & Kenworthy, 1996) ו-Behavior Rating Inventory of Executive Function – Self Report (BRIEF-SR; Guy, Isquith, & Gioia, 2004).
2. ימצא קשר בין דיווח המתבגרים ב-BRIEF-SR (Guy et al., 2004) לבין דיווח ההורים ב-BRIEF Gioia et al., 1996) ביחס לציון הכללי של EF וציוני הסולמות הקליניים כפי שימדדו בשאלונים.
3. ימצאו הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות המחקר בארבעת מימדי שאלון Children's Leisure Assessment (CLASS; Rosenblum, Sachs, & Schreuer, 2010), להערכת מאפייני ההשתתפות בפעילויות פנאי (מגוון, תדירות, חברתיות ושביעות רצון), ובארבעת הפקטורים של השאלון (פעילויות פנאי-פנים, פעילויות חוץ, פעילויות העשרה עצמית ופעילויות משחק וספורט).
4. ימצאו קשרים בתוך הקבוצות בין מימד החברתיות בשאלון ה-CLASS (Rosenblum, Sachs, & Schreuer, 2010) לבין הסולמות הקליניים: מעברים, שליטה רגשית, תכנון וארגון, ניטור ואינהיביציה בשאלון-BRIEF SR (Guy et al., 2004).

אוכלוסית המחקר: במחקר השתתפו 64 מתבגרים בכיתות ז'-יב' והוריהם, דוברי עברית, הקוראים וכותבים בעברית, אשר אותרו על ידי מדגם נוחות. קבוצת המחקר כללה 32 מתבגרים ללא מגבלה פיזית או נפשית, אשר אובחנו עם ליקוי למידה על-ידי גורם המוסמך לכך ומוכרים ככאלה במסגרת מערכת החינוך בישראל. קבוצת הביקורת כללה 32 מתבגרים ללא מגבלה פיזית או נפשית וללא אבחנה של ליקוי למידה, לפי דיווח עצמי, והותאמה לקבוצת המחקר מבחינת גיל, מגדר, אזור מגורים ומצב סוציו-אקונומי.

כלי המחקר: (1) שאלון פרטים אישיים התפתחותי. (2) שאלון תפקודי Child Evaluation Checklist (רוזנבלום CHECK; 2012). (3) שאלון BRIEF (Gioia et al., 1996) להערכת תפקודים ניהוליים (EF). (4) שאלון BRIEF-SR (Guy et al., 2004) להערכת EF בדיווח עצמי. (5) שאלון CLASS (Rosenblum, Sachs, & Schreuer, 2010) להערכת פעילויות פנאי.

הליך המחקר: לאחר קבלת אישור מועדת האתיקה של האוניברסיטה (נספח ב'), המשתתפים והוריהם אותרו בדגימת נוחות, חתמו על טופס הסכמה מדעת (נספחים ג', ד'), מילאו את שאלוני המחקר ושלחו אותם במעטפה מבוטלת.

ניתוח נתונים: עיבוד הנתונים התבצע באמצעות תוכנת SPSS. בוצעה סטטיסטיקה תיאורית של

הנתונים הדמוגרפים עבור אוכלוסיית המחקר ונבדקה המהימנות הפנימית של השאלונים על ידי אלפא קרוונבך. ההבדלים ברמת השליטה ב-EF ובדפוסי ההשתתפות בפעילויות פנאי נבדקו באמצעות מבחני t ומבחני MANOVA. נערכו מתאמי Pearson לבדיקת הקשרים בין דיווחם של מתבגרים לדיווח הוריהם אודות רמת השליטה שלהם ב-EF, ולבדיקת קשרים בין שאלון CLASS (Rosenblum, Sachs, & Schreuer, 2010) לבין שאלון BRIEF-SR (Guy et al., 2004).

תוצאות: למתבגרים המתמודדים עם ליקוי למידה רמת שליטה פחות טובה ב-EF באופן מובהק מאשר לחבריהם הטיפוסיים. כמו כן, נמצאו קשרים מובהקים בין דיווח המתבגרים לבין דיווח הוריהם לגבי רמת השליטה שלהם ב-EF. לא נמצאו הבדלים במאפייני ההשתתפות בפנאי בין מתבגרים עם וללא ליקוי למידה, למעט במספר פעילויות ספציפיות. נמצא קשר חלקי בין השאלון CLASS (Rosenblum, Sachs, & Schreuer, 2010) לבין השאלון BRIEF-SR (Guy et al., 2004), כאשר נמצאו קשרים מובהקים בין ציונים בסולמות הקליניים 'מעברים' ו'שליטה רגשית' לבין מימד החברתיות הכללי ומימד החברתיות בפעילויות חוץ בשאלון CLASS (Rosenblum, Sachs, & Schreuer, 2010) בקרב קבוצת הביקורת.

מסקנות: ממצאי המחקר מעידים על חוסרים ב-EF איתם מתמודדים מתבגרים המאובחנים עם ליקוי למידה. עם זאת, נמצאו מאפיינים דומים בהשתתפות בפעילויות פנאי בקרב אוכלוסיית המחקר, להוציא פעילויות ספציפיות. בכך תומכים הממצאים באופן חלקי בהנחת סיווג ה-ICF (WHO, 2001) והמרחב ותהליך העשייה של מקצוע הריפוי בעיסוק (ילון-חיימוביץ ושות', 2006) לפיה הפרעה כגון ליקוי למידה, הפוגעת בתפקודי הגוף EF, עשויה לפגוע בהשתתפות בעיסוקים שונים כגון פנאי. עוד נמצא כי מתבגרים, כמו גם הוריהם, מהווים מקור מהימן לאיסוף מידע אודות EF והאופן שבו הם באים לידי ביטוי בחיי היום יום של הנער, ולכן בתהליך הערכה של נער יש לכלול גם את משפחתו ולהעריך את השתתפותו בכל תחומי העיסוק בחיי היום יום שלו ואת מרכיבי ותפקודי הגוף השונים שלו.